

EVOCACIÓ DE
JOSEP PUCHE i ÀLVAREZ, CONRAD XALABARDER i PUIG
i ANTONI ESTEVE i SUBIRANA

per ORIOL CASASSAS

President de la SOCIETAT CATALANA DE BIOLOGIA

La Societat de Biologia celebrà la seva primera sessió, al Laboratori Bacteriològic Municipal, el catorze de desembre de 1912. Aviat farà seixanta-vuit anys: són molts anys. O són molt pocs anys; segons com ho mirem.

Si ens referim a la tasca que la Societat té el compromís de dur a terme —sense cap rubor podem dir *la missió* de la Societat, la seva contribució al progrés de la ciència en el nostre país— seixanta-vuit anys no són res, perquè la feina no s'acaba mai, mai no és aconseguida la meta.

Ara, si establim relació amb la durada de la vida de l'home, del 14 de desembre de 1912 fins avui, ha passat un llarg temps. Un temps prou llarg per a comprendre que dels homes de la primera hora —aquells coratjosos homes d'àmplia visió que s'arriscaren a «la noblement folla empresa» de servir el país amb les armes que els eren pròpies, les científiques— en quedin comptats supervivents, amb Rossend Carrasco i Formiguera com un símbol, com el testimoni indiscutible.

La Societat ha vist com han anat desapareixent Manuel Dalmau —quan encara era, sobretot, una ferma esperança—, Ramon Turró —el mestre—, Jesús Maria Bellido, Leandre Cervera —l'indeclinable exiliat en el silenci—, Pere González, August Pi i Sunyer —el fundador, el primer president i l'exemplar compendi de l'esperit de la Societat—, Lluís Sayé, etcètera.

Cada una d'aquestes desaparicions era sentida per la Societat com la pèrdua d'una part del cos i la dolorosa sensació d'empobriment només era mitigada per la inquieta i fervorosa adhesió d'uns nous i joves membres que directament o indirectament —i potser, fins i tot sense saber-ho— eren els deixebles dels mestres perduts, els continuadors de llurs passos, una conseqüència nítidament derivada de llur exemple.

D'aquesta manera —i no de cap altra— es va fent la història de les empreses humanes. I com a homes madurs que som —i especialment com a biòlegs que som— ho hem d'admetre com un fet ineluctable.

Però l'any 1979 ha estat massa cruel. Els últims mesos hem hagut de dir adéu —l'adéu que només atenua una sòlida esperança— hem hagut de dir adéu repetidament. A amics, a companys, a mestres que havien desbrossat eficaçment, incansablement, el nostre camí. I avui ens hem reunit en una sessió de record i d'homenatge, que també voldríem, però, que fos d'estímul per als que prosseguim.

Els amics Gonzàlez i Sastre i Alsina i Bofill glossaran la personalitat de Jordi Folch i Pi i de Pere Domingo, respectivament.

A mi m'ha estat encomanada l'evocació d'Antoni Esteve i Subirana, Josep Puche i Alvarez i Conrad Xalabarder i Puig.

Una història com la de la Societat de Biologia, de seixanta-vuit anys, consta sempre d'una multiplicitat de moments i d'incidències caracteritzats per les qualitats més diverses.

Els nostres homenatjats d'avui personifiquen, cada u, un d'aquests aspectes inherents a períodes de l'accidentada vida de la nostra Societat. Josep Puche és la constatació de l'eficàcia i és la fidelitat; Conrad Xalabarder és l'adhesió a les arrels i és el gust de l'aventura; i Antoni Esteve és la sorprenent mescla de la confiança en els objectius a punt d'abastar i l'estímul a traspassar la carena.

Josep Puche nasqué a Llorca l'any 1896. Estudià a Barcelona i, molt aviat, es convertí en un dels deixebles més actius d'August Pi i Sunyer. Ingressà l'any 1919 a la Societat de Biologia de Barcelona, en qualitat de soci agregat, i, justament ara fa cinquanta-nou anys —l'abril de 1921—, hi presentà la seva primera comunicació, sobre «Efectes de la compressió de les vísceres pelvianes i abdominals sobre la secreció renal», en col·laboració amb Jesús Maria Bellido. A partir d'aquest moment, els treballs de Puche presentats a la Societat se succeïren ininterrompudament. L'any 1923, a la Junta presidida per Ramon Turró, ocupà el càrrec de secretari de publicacions, conjuntament amb Duran Reynals, i al cap de dos anys, ja soci numerari, fou secretari de la Junta que presidí Pere Gonzàlez. L'any 1929 fou nomenat catedràtic de Fisiologia de Salamanca i l'any 1930, de València. A València hi romangué fins a 1939 i, de 1936 a 1938, fou rector de la Universitat. L'any 1938 fou designat Director general de la Sanitat de l'Exèrcit de la República. Després, com el seu mestre August Pi i Sunyer i com tants d'altres membres de l'Institut de Fisiologia, anà a l'exili i, a Mèxic, fou professor de l'Escola Politècnica Nacional i de la Facultat de Medicina de la Universitat Autònoma.

Aquests són els grans trets biogràfics de Puche. Però hem dit que, per damunt dels fets, Puche fou la constatació vivent de l'eficàcia d'una obra.

August Pi i Sunyer i Jesús Bellido havien creat una escola de Fisiologia, l'Institut de Fisiologia; i la Societat de Biologia havia estat fundada per tal que l'Institut i els altres centres de recerca tinguessin un cenacle d'exposició de les experiències, de diàleg i de contrastació; i la publicació «Treballs de la Societat de Biologia de Barcelona» aparegué a fi de fer evident la presència en el món científic i de disposar d'un mitjà de difusió.

Si aquestes empreses —com qualsevol altra— foren eficaces o no, ho han de dir els resultats obtinguts. I Puche, fill de l'Institut de Fisiologia i de la Societat de Biologia i autor de moltes pàgines dels «Treballs», reeixí plenament. Amb el sòlid prestigi científic que adquirí, constitueix una constatació de l'eficàcia de l'obra de la nostra Societat en l'etapa més gloriosa de la seva història.

Però Puche, hem dit, també fou la fidelitat. La Societat fou la tribuna a la qual acudí preferentment; els «Treballs de la Societat de Biologia de Barcelona» foren la seva publicació preferent i, quan els càrrecs el dugueren lluny de la nostra ciutat i quan, després, li dugué l'amarguesa de l'exili, acudí sempre a les invitacions, respongué sempre. Com en ocasió de la dramàtica commemoració del XXVè aniversari de la Societat, l'any 1937, en plena guerra. Com en ocasió de l'homenatge de la Societat Catalana de Biologia, l'any 1966, a la memòria del seu mestre i mestre de tants i de tantes coses, materialitzat en el recull de treballs que porta per títol «August Pi i Sunyer, l'home i l'obra». I com ara, la tardor passada, que en l'acte commemoratiu del centenari del nostre primer president que s'anava a celebrar a l'Aula Magna de la nostra Universitat, la seva permanent fidelitat també li dugué; en la forma —tristament commovedora forma— del telegrama que anunciava la seva mort.

Conrad Xalabarder i Puig nasqué a Caldes de Montbui l'any 1899. Féu els estudis de Medicina a Barcelona. El seu pare, Eduard Xalabarder i Serra, fou un dels promotors del memorable Patronat de Catalunya per a la Lluita contra la Tuberculosi que, en pocs anys, entre 1904 i 1911, aconseguí la creació de dos dispensaris antituberculosos i del Sanatori de Torrebonica; prengué una part activíssima en el Primer Congrés d'Hygiene de Catalunya, l'any 1906, el primer congrés mèdic català. Això indica que a casa seva s'havia de respirar inquietud i sentit emprenedor; Conrad Xalabarder, marcat d'aquestes qualitats, ja d'estudiant es féu mereixedor de comeses de responsabilitat; fou, per exemple, president de l'Agrupament Escolar de l'Acadèmia i Laboratori de Ciències Mèdiques. Tot just acabada la carrera d'any 1923 i el doctorat l'any següent, fou designat metge del sanatori de Torrebonica, que dirigí a partir de 1926.

L'any 1932 la Caixa de Pensions per a la Vellesa i d'Estalvis creà l'Institut Antituberculós «Francesc Moragas» que posà sota la direcció de Conrad Xalabarder i que, atenent les directrius que ell marcà, era destinat a assistència, investigació i docència.

L'Institut Antituberculós —els Dispensaris Blancs— representà per a Xalabarder una segona casa i hi destinà tants entusiasmes i tantes atencions que —com s'ha dit— fou per a ell un altre fill.

A la seva jubilació, als Dispensaris havien estat realitzades cap al milió i mig de visites; s'havia aplegat la primera biblioteca especialitzada del país i Xalabarder havia publicat uns dos-cents treballs, fruit de la seva meticulosa observació en els camps de la físico-química, de la histologia, de la bacteriologia i de la microscòpia electrònica.

Presidí l'Associació de Patologia respiratòria de l'Acadèmia de Ciències Mèdiques (1963-1965), fou ponent al Setè Congrés de Metges de Llengua Catalana i portà la veu de la nostra terra a múltiples reunions de l'especialitat. Ara ja no és entre nosaltres; ens deixà el darrer 15 de desembre.

Però la Societat de Biologia no podrà oblidar-lo mai; perquè Xalabarder —com hem dit— fou, a més d'un treballador incansable, un exemple d'adhesió a les arrels. Tota la seva obra fou realitzada amb estreta i única vinculació a institucions de la nostra terra; per això no ens ha d'estranyar que quan la Societat, l'any 1962 —secretament— reprengué les seves activitats a impuls d'uns homes que eren alhora uns científics i uns reivindicadors dels drets de la nostra personalitat col·lectiva, no ens ha d'estranyar que Xalabarder acudís generós a la crida.

I fou un lluitador abrandat que, en la seva productiva i envejable rauxa, sentia el gust de l'aventura. Així com en les seves recerques no seguí mai els còmodes camins fressats i s'arriscà impetuosament pels camps ignorats, així també en aquells moments encara plens de perills de la represa de la Societat, ens donà a tots la lliçó d'anteposar a una actitud d'acomodatícia evasió el compromès sentit de conseqüència a uns principis. I així fou com a partir del catorze de febrer de 1962, un dia i un altre, els rebels d'aquells anys es reunien a l'Auditori dels Dispensaris Blancs que un amfitrió ardit havia convertit en les catacumbes d'una Societat que renaixia. Aquell catorze de febrer, Conrad Xalabarder dissertà sobre «Nous aspectes de la sexualitat bacteriana» i el text d'aquesta conferència, des de les pàgines del volum XVIIIè dels «Treballs de la Societat Catalana de Biologia», apareixerà per sempre com una bandera de llibertat.

Antoni Esteve i Subirana nasqué a Manresa l'any 1902. Estudià Farmàcia a Barcelona i l'any 1929 —tenia vint-i-set anys— es féu càrrec de

l'establiment de farmàcia que el seu rebesavi Tomàs Esteve i Gavanyac havia fundat, a Manresa, l'any 1787. Al cap de dos anys, el convertí en el Laboratori Esteve de productes farmacèutics que, des dels inicis fins als nostres dies, s'ha distingit per la remarcable atenció dedicada a la recerca. Antoni Esteve hi obtingué la vitamina D a partir de l'ergosterol, l'antisifilític neoarsenobenzè, la primera sulfamida preparada a l'Estat espanyol, i productes sintètics d'acció vascular i d'acció coagulant. L'any 1942, responent a una reeixida línia de creixent eficàcia, traslladà el Laboratori a Barcelona.

Antoni Esteve fou president de l'Associació de Farmacologia de l'Acadèmia de Ciències Mèdiques de Catalunya i de Balears, institució de la qual ocupà la vice-presidència; presidí l'Acadèmia de Farmàcia de Barcelona i la Societat Catalana de Ciències Físiques, Químiques i Matemàtiques. L'any 1952 ingressà a l'Institut d'Estudis Catalans; era membre numerari de la Societat Catalana de Biologia des de la represa i quan morí, el 13 de juny de l'any passat, presidia la Secció de Ciències de l'Institut.

Jo no sóc —ni de bon tros— la persona qualificada per a dibuixar el perfil humà d'Antoni Esteve. El vaig tractar en una última etapa de la seva vida, quan la seva salut ja trontollava. Però, fins i tot abans de conèixer-lo, fins i tot per als que no el coneixíem, durant molts anys —uns difícils anys— el nom d'Antoni Esteve era sinònim de confiança. I és ben sabut que mal pot inspirar confiança aquell qui no té confiança.

Antoni Esteve contribuí d'una manera molt eficaç a l'enaltiment de la ciència del nostre país, amb la seva capacitat intel·lectual; i contribuí d'una manera molt eficaç a la consolidació de les institucions de ciència del nostre país, amb els seus alts dots d'organitzador i d'emprenedor. Així i tot, volgué fer més i la seva permanent actitud de servei el convertí, per als homes de ciència del nostre país, en l'aixopluc —el reconfortant aixopluc que dona la confiança indispensable.

Però —com hem dit— Antoni Esteve era una mescla de confiança i d'estímul. Per a Antoni Esteve la confiança no era un sentiment que invita a la mol·licie, no tenia res a veure amb la poltroneria. Era la condició que l'incitava a avançar i a fer que avancessin aquells que d'ell havien rebut confiança.

No oblidaré mai la visita que una representació de la Junta de la Societat li féu —per la seva condició de president de la Secció de Ciències— poc després d'haver estat elegits en els nostres càrrecs. Li exposàrem les nostres inquietuds i els nostres projectes, i els seus ulls i els seus llavis —tan malalts—, mentre nosaltres parlàvem, ens empenyien en el nostre entusiasme fins a fer que el sentíssim com el cap de colla.

Antoni Esteve morí la vigília de la Reunió conjunta de la Societat i la Institució d'Història Natural. Quan jo m'excusava prop dels familiars de no poder assistir, l'endemà, a l'acte de l'enterrament, el seu fill Josep em digué: «El teu lloc és a Andorra; vés a la Reunió. El pare et prefereix allà».

Perquè Antoni Esteve era —hem dit— l'estímul a traspassar la carena.

I acabo: que Josep Puche, Conrad Xalabarder i Antoni Esteve reposin en pau.

A aquesta expressió tradicional jo, en nom de la Societat, vull adjuntar, per a ells, simplement, un altre mot: el lluminós mot de «gràcies».